

Saxa loquuntur. De ultieme gids voor het Forum Romanum

Recensie

Guido Cuyt & Michiel Verweij, *Het Forum Romanum. Stenen en stemmen* (Antwerpen – s’-Hertogenbosch: Gompel&Svacina, 2022), 396pp. ISBN 978-94-6371-347-4.

Voor wie gefascineerd is door het antieke Rome, is een bezoek aan het *Forum Romanum* een *must*. Maar eens men de archeologische zone, die de Palatijn en sedert kort ook delen van het forum van Caesar en van Trajanus omvat, is binnengewandeld, wordt men geconfronteerd met ‘een hoop stenen’ die op het eerste zicht weinig verband met elkaar hebben en de lezing van het Forum danig bemoeilijken. Bovendien is de toegang tot sommige gebouwen ofwel permanent ofwel tijdelijk afgesloten, zonder dat daarbij enige uitleg wordt gegeven. Kortom, een bezoek aan het Forum is een uitdaging, zelfs voor wie in de oudheid geschoold is. De bezoeker kan zich dus best goed voorbereiden. Daarvoor heeft hij nu een zeer degelijk en ook toegankelijk instrument: *Het Forum Romanum. Stenen en Stemmen* van de hand van Guido Cuyt en Michiel Verweij.

Het werk is verdeeld in twee grote delen. In het eerste deel wordt de geschiedenis van het Forum behandeld, vanaf de oorsprong tot de hedendaagse tijd. Het tweede deel is een gedetailleerde beschrijving van de gebouwen op het Forum Romanum. Het geheel wordt afgerond met een bijlage van Latijnse en Griekse (!) teksten, bibliografie en indexen van de opschriften, *codices*, plaatsnamen en eigennamen.

Terwijl het voor de hand ligt om het Forum met de oudheid te identificeren, is het veel minder gebruikelijk om ook aandacht te schenken aan de post-antieke geschiedenis ervan. Dankzij het recente archeologische onderzoek dat zich niet langer beperkt tot het opgraven van de antieke lagen van de stad, maar nu evenveel waarde hecht aan de recentere fasen van Rome (Crypta Balbi *docet*), is onze kennis van de stad enorm verrijkt. Hoewel het Forum zijn oorspronkelijk functie had verloren, bleef het een rol spelen in de geschiedenis van Rome, ook al was het op een lager niveau. Enerzijds werd het Forum een quasi onuitputtelijke bron voor bouwmaterialen voor de kerken en ‘palazzi’ uit de middeleeuwen, renaissance en barok – de auteurs wijzen terecht op de grootschalige vernielingen die gedurende de renaissance plaatsgrepen. Anderzijds werd het Forum een kruispunt van routes voor processies en bedevaarten naar de belangrijkste kerken van de stad, bv. van de Sint-Pietersbasiliek naar Sint-Jan van Lateranen, of van Trastevere naar Santa Maria Maggiore en Sint-Laurentius buiten de Muren. Terzelfdertijd bleef men op het Forum wonen, waren er bescheiden artisanale werkplaatsen actief, en waren er verschillende kerken in gebruik, die ook instonden voor sociale bijstand. Toch kon dit niet voorkomen dat de oorspronkelijke functie van het Forum geleidelijk aan werd vergeten – een dramatische evolutie die deel uitmaakte van een historische amnesie die alle antieke plaatsen en gebouwen van Rome betrof. Dit leidde ertoe dat men op een bepaald moment niet alleen de namen van de antieke gebouwen vergeten was, maar zelfs niet meer de precieze oriëntatie en ligging van het Forum kende. Het Forum werd het *Campo Vaccino*. Men moest wachten tot het midden van de 19de eeuw vooraleer de uitgestrektheid ervan correct werd gesitueerd. De auteurs besteden terecht aandacht aan enkele sleutelfiguren zoals Antonio Nibby en Giacomo Boni, beiden pionieren van het moderne onderzoek in de topografie van het Forum. Het eerste deel van het boek wordt dan afgesloten met een kort overzicht van het meest recente onderzoek op het Forum, met aandacht voor de deelname van buitenlandse academische instellingen, voor de restauraties van onder meer de Santa Maria Antiqua en de Mamertijnse gevangenis, en de druk van het massatoerisme.

Zoals reeds vermeld, bestaat het tweede deel van het boek uit een gedetailleerde beschrijving van de gebouwen op het Forum Romanum. Deze beschrijving is deels topografisch, deels functioneel opgebouwd. Na de *basilicae* komen de monumenten aan bod die verband houden met de viering en verering van de keizer; vervolgens worden de politieke structuren, zoals het Comitium en de Curia, behandeld. We hebben zo de voet van het Capitool bereikt, waar o.a. de oudere tempels van Saturnus en Concordia en de minder bekende *Porticus deorum consentium* staan. De auteurs besteden speciale aandacht aan het Forumplein, om daarna de tempels in de zuidoosthoek van de site te beschrijven. Tot slot beschrijven ze de oostkant van het

Forum (soms onterecht het *Forum Adiectum* genoemd) vanaf de archaische necropool tot aan de tempel van Venus en Rome.

Zoals de titel van het boek suggereert, gaat het niet alleen om de stenen van het Forum, maar ook om de stemmen. Zij zorgen ervoor dat de site tot leven komt, of het nu gaat om opschriften of om beschrijvingen van antieke auteurs. Daardoor wordt een dialoog gecreëerd tussen de gebouwen en het gebruik ervan in de oudheid (en soms ook later). Terwijl velen onder ons vertrouwd zijn met de literaire teksten, is dit wellicht minder het geval voor de talrijke opschriften, die her en der op het Forum verspreid liggen, en dikwijls moeilijk te begrijpen zijn omwille van de fragmentaire staat waarin ze bewaard zijn gebleven. Eén van de vele verdiensten van dit boek is dat het deze epigrafische bronnen toegankelijk maakt voor wie zich op een bezoek aan het Forum wil voorbereiden.

De ‘stemmen’ maken het ook mogelijk om de geschiedenis en topografie van het Forum in een bredere context te plaatsen. Het gaat hier immers niet om het Forum van eender welke stad, maar om het Forum van de hoofdstad van het Romeinse Rijk, waar elk bouwproject (nieuwbouw, restauratie of afbraak van een bestaand gebouw) met een politieke agenda verweven was, waarvan de doelstellingen tot ver buiten de grenzen van de stad reikten. Men kan met een beetje overdrijving stellen dat het Forum voor een bepaalde tijdsperiode synoniem was voor het Romeinse Rijk.

Een bijzondere verdienste van het boek – en een *leitmotiv* – is het feit dat de auteurs er de lezers (en bezoekers) geregeld op wijzen hoe weinig we eigenlijk weten over bepaalde monumenten op het Forum – en hoe dikwijls historici, filologen en archeologen grondig van mening verschillen over ligging, functie, uitzicht, enz. De auteurs zelf evalueren op kritische manier de verschillende hypothesen om dan eventueel hun eigen oordeel te geven. Ik denk bv. aan de interpretatie en controverse over de Lapis Niger/Vulcanal en het zogenaamde graf van Romulus of de discussie over de triomfboog of -bogen voor Augustus.

Zoals reeds vermeld bij het begin van deze bespreking kan een bezoek aan het Forum op het eerste gezicht onoverzichtelijk overkomen. Dit geldt ook voor de beschrijving ervan in boekvorm. Goede illustraties zijn daarom essentieel om de complexe historische en topografische aspecten van het Forum te begrijpen. Bijzonder welkom en instructief zijn de detailfoto’s van de indrukwekkende maquette die Guido Cuyt van het Romeinse Forum heeft gemaakt. Zij maken het mogelijk om zich een goed beeld te vormen bij de tekst, ook al is de reconstructie hypothetisch.

Het *Forum Romanum. Stenen en Stemmen* is een geweldige bijdrage tot de kennis van het Romeinse Forum. Dankzij de streng wetenschappelijke ingesteldheid van de auteurs kan het Nederlandstalige lezerspubliek nu beschikken over een kritische studie van het belangrijkste openbare plein van de Romeinse oudheid.

PS: Onlangs is het Antiquarium van het Forum na een grondige restauratie weer voor het publiek geopend. Nadruk werd hierbij gelegd op de opgravingen die Giacomo Boni op het Forum heeft gedaan, die door tekeningen, plannen en de gevonden artefacten worden gereconstrueerd.

Jan Gadeyne
jan.gadeyne@temple.edu

